

Max Havelaar

TEKST IN CONTEXT

Onder redactie van Frits van Oostrom en Hubert Slings

Deze uitgave werd voorbereid in een werkgroep van studenten Nederlands aan de Universiteit Leiden. De deelnemers waren: Jan Barendregt, Helene Hermans, Hermke Hommes, Jaap Korving, Christianne Lemckert, Martha Pelkman, Maaïke Soetens, Michelle Verheij, Margriet van der Wel, Allard de Wijkerslooth.

Voor hun adviezen bedanken we verder: Willem van Duijn, Eep Francken, Rick Honings, Klaas van der Hoek, Olf Praamstra en Gerard Termorshuizen.

De reeks *Tekst in Context* is ontwikkeld voor gebruik in de Tweede Fase. Met behulp van aanpassingen in de dosering en docering is de reeks op tal van manieren inzetbaar: zowel voor havo 4/5 als voor vwo 4/5/6, zowel voor klassikale behandeling als voor zelfstudie, zowel voor integrale bestudering als voor gedeeltelijk gebruik, zowel voor een vrijblijvende kennismaking als voor toetsing met behulp van vragen en opdrachten op verschillende niveaus.

Max Havelaar is het negende deel in de reeks *Tekst in Context*

Eerder verschenen:

- 1 *Karel en Elegast* (samenstelling Hubert Slings)
- 2 *Jacob van Maerlant* (samenstelling Ingrid Biesheuvel en Frits van Oostrom)
- 3 *Reinaert de vos* (samenstelling Hubert Slings)
- 4 *Wilhelmus en de anderen* (samenstelling Lia van Gemert e.a.)
- 5 *Verhalen over verre landen* (samenstelling Karel Bostoën)
- 6 *Warenar* (samenstelling Lia van Gemert en Marijke Meijer Drees)
- 7 *Walewein* (samenstelling Petra Barendregt, Noor Bloem en John Verbeek)
- 8 *Faust* (samenstelling Jef Jacobs, Vincent Laarhoven, Ad van der Logt en Myra Nijhof)

Max Havelaar Multatuli

TEKST IN CONTEXT 9

Samengesteld door Peter van Zonneveld

Met medewerking van Helene Hermans
en Christianne Lemckert

Amsterdam University Press
2010

Lay-out: Adriaan de Jonge, Amsterdam
Ontwerp omslag: Kok Korpershoek,
Amsterdam

ISBN 978 90 8964 217 2
e-ISBN 978 90 4851 214 0
NUR 621

© Peter van Zonneveld / Amsterdam
University Press 2010

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoudsopgave

Voor je begint... 6

Context

1 Eduard Douwes Dekker 8

Tekst

- 2 Eerste hoofdstuk 10
- 3 Uit het tweede hoofdstuk 16
- 4 Uit het vierde hoofdstuk 21
- 5 Uit het vijfde hoofdstuk 32
- 6 Uit het zesde hoofdstuk 38
- 7 Uit het achtste hoofdstuk 41
- 8 Uit het elfde hoofdstuk 48
- 9 Uit het zeventiende hoofdstuk 52
- 10 Uit het achttiende hoofdstuk 66
- 11 Uit het twintigste hoofdstuk 69

Context

- 12 De opbouw van de roman 73
 - 13 Opdracht en motto 75
 - 14 Fictie of werkelijkheid? 77
- 15 Het gelijk van Douwes Dekker 79

Voor wie meer wil weten 83

De Multatuli-collectie 84

Vragen en opdrachten 85

Verantwoording 91

Woorden en begrippen 92

Voor je begint...

Anderhalve eeuw geleden verscheen er een roman die als het beste boek uit de Nederlandse literatuur wordt beschouwd: *Max Havelaar*. Nu moet je bij die naam misschien vooral denken aan Max Havelaar-koffie. Dat is koffie waar de boeren in de derdewereldlanden een eerlijke prijs voor krijgen. Het een heeft wel met het ander te maken. De ondertitel van het boek luidt: *of de koffieveilingen der Nederlandse Handelmaatschappij*.

Het beste boek uit de Nederlandse literatuur

De roman is een pamflet, gericht tegen de uitbuiting van boeren op Java in de negentiende eeuw. Maar tegelijk is het een poging tot eerherstel voor de schrijver ervan, die zich Multatuli noemt. Eigenlijk heet hij Eduard Douwes Dekker. In zijn boek geeft hij zijn persoonlijke ervaringen weer in Indonesië, dat toen een kolonie van Nederland was, en Nederlands-Indië of kortweg Indië werd genoemd. Over de politieke lading van *Max Havelaar* wordt nog steeds gediscussieerd. Dat het een heel bijzonder boek is, uniek in de Nederlandse literatuur, daarover is iedereen het wel eens. Ook in het buitenland heeft het aandacht gekregen; het is in meer dan 140 talen uitgegeven.

Het verhaal speelt zich voor een deel in Nederland en voor een deel in Indië af. In het Nederlandse deel ma-

ken we kennis met Batavus Droogstoppel, makelaar in koffie. In het Indische deel volgen we de activiteiten van de bestuursambtenaar Max Havelaar, die het opneemt voor de bevolking van Lebak, een arm gedeelte van het eiland Java. Aan het eind krijgt het boek een algemene strekking. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, richt *Max Havelaar* zich niet tegen het koloniale systeem als geheel, maar tegen de uitwassen daarvan. Douwes Dekker schreef het boek onder armoedige omstandigheden op een klein kamertje in een hotel in Brussel, binnen één maand, uit woede om wat hem in Indië overkomen was.

Taal en spelling

Max Havelaar verscheen in 1860. In deze uitgave is de vijfde (eigenlijk zesde) druk van de *Max Havelaar* uit 1881 gevolgd, de laatste door de auteur herziene druk. Dat is van belang omdat hij bij de eerste drukken niet mocht meebeslissen over hoe het boek gepubliceerd zou worden. De spelling is echter gemoderniseerd.

Opbouw van dit boek

Omdat *Max Havelaar* een omvangrijke roman is, hebben we gekozen voor een uitgave die alleen de belangrijkste episodes uit het boek bevat. Net als in de roman zijn ook hier de parabel over een Japanse steenhouwer en het

liefdesverhaal over een Javaanse jongen en zijn geliefde, Saïdjah en Adinda, opgenomen. Belangrijk ook is de lijst van opstellen die bekend staat als het Pak van Sjaalman, en de toespraak die Max Havelaar hield tot de hoofden van Lebak. Verbindend commentaar zorgt ervoor dat je het verhaal toch kunt blijven volgen. Zoals bij de opzet van deze *Tekst in Context*-reeks gebruikelijk is, wordt de tekst afgewisseld met achtergrondinformatie die tot een beter begrip van de roman moet leiden. Moeilijke woorden en begrippen, die vaak betrekking hebben op het vroegere Nederlands-Indië, worden nader toegelicht en verklaard. Achterin is een beknopte literatuurlijst opgenomen, die bedoeld is voor wie meer over het onderwerp wil weten.

Verwerking van de stof

Achterin het boek zijn vragen en opdrachten opgenomen. Ze zijn onderverdeeld in drie categorieën.

De A-vragen controleren of het verhaal en het commentaar goed begrepen zijn. De B-vragen geven je de gelegenheid om aspecten van het boek te ontdekken die in het commentaar niet zijn aangegeven. In de C-vragen komen zaken aan de orde die buiten dit boek vallen. Ze nodigen uit tot eigen onderzoek in de (school)bibliotheek of op internet. Het kan daarvoor ook nodig zijn om de hele roman te lezen. Wie een werkstuk over de *Max Havelaar* wil maken, kan terecht bij de achterin opgegeven literatuur.

Om het boek beter te kunnen begrijpen volgt hier eerst iets over het leven van de schrijver

Eduard Douwes Dekker werd op 2 maart 1820 in de Korsjespoortsteeg te Amsterdam geboren. Op zijn achttiende jaar reisde hij op het koopvaardijchip van zijn vader, die kapitein was, naar Indië. Hij begon in Batavia zijn ambtelijke loopbaan. In 1842 werd hij benoemd tot controleur tweede klasse in Natal, aan de westkust van Sumatra. Hier woonde hij samen met de dertienjarige Si Oepih Ketch. Vanwege een kastekort werd hij in 1843 geschorst. Een jaar later werd hij weer in dienst genomen. In 1846 trouwde hij met Tine (Everdine Huberte baronesse van Wijnbergen). Daarna volgden benoemingen te Menado op Celebes en op Ambon. In 1852 ging hij met zijn gezin vanwege ziekte met Europees ver-

lof. Twee jaar later werd zijn zoon Edu geboren.

Op 4 januari 1856 werd Douwes Dekker benoemd tot assistent-resident van de afdeling Lebak op West-Java. De gouverneur-generaal, Duymaer van Twist, had hem daarheen gestuurd vanwege zijn betrokkenheid bij de inlandse bevolking. Dekker wist uit archiefstukken van zijn voorganger dat er problemen waren. De armoede van de bevolking was voor een groot deel te wijten aan de regent, Karta Nata Negara, vanwege onrechtmatige herendiensten (verplichte levering van diensten en/of goederen zonder (voldoende) betaling). Hij had gezworen de bevolking te beschermen tegen uitzuiging en knevelarij. Daarom verzocht hij zijn chef, resident Brest van Kempen, om maatregelen te nemen. Op 24 februari 1856 klaagde Dekker de regent aan vanwege misbruik van gezag. Brest van Kempen wilde eerst bewijzen zien voordat de regent, die door de bevolking als een heilige werd vereerd, kon worden opgepakt. Het conflict werd voorgelegd aan de gouverneur-generaal. Deze gaf de resident gelijk, onthief Dekker van zijn functie in Lebak en bood hem een nieuwe functie aan in Ngawi (Oost-Java). Dekker accepteerde dit niet en vroeg ontslag. Dat kreeg hij op 4 april 1856. Tevergeefs probeerde hij de gouver-

Geboortehuis van Multatuli, Korsjespoortsteeg 20, Amsterdam

neur-generaal te ontmoeten om zijn zaak te kunnen toelichten.

Na zijn ontslag stelde Brest van Kempen een onderzoek in waaruit bleek dat Dekkers beschuldigingen juist waren. De regent ontving een berisping. Enkele lagere hoofden werden ontslagen. Voor Dekker kwam dit te laat. Hij zwierf in Indië rond op zoek naar werk. In 1857 nam hij de boot naar Europa, zijn zwangere vrouw en zijn zoontje Edu in Indië achterlatend. Omdat hij achtervolgd werd door schuldeisers, ging hij naar Brussel. Daar werd hij in de zomer van 1859 voor korte tijd met zijn gezin herenigd (in 1857 was zijn dochter Nonni geboren). Tine trok met de kinderen naar Den Haag, Dekker bleef achter in Brussel. Tine, die hem altijd had gesteund, wilde zich van hem losmaken. Ze kreeg geen geld meer van haar familie, omdat die het niet eens was met hun huwelijk op dat moment. Dekker was razend. De kwestie Lebak zat hem hoog. Als een getergd man schreef hij binnen een maand als Multatuli (ik heb veel gedragen) zijn *Max Havelaar*.

Het boek maakte hem beroemd.

Urn waarin de as van Multatuli werd bewaard

Hij ging door met schrijven en publiceerde nog vele boeken, onder meer de *Minnebrieven* en zeven bundels *Ideeën*, met daarin de onvoltooide roman *Woutertje Pieterse* en het toneelstuk *Vorstenschool*. Hij leefde gescheiden van zijn vrouw en vertrok in 1864 met zijn geliefde, Mimi Hamminck Schepel, naar Duitsland. Hij trouwde met haar in 1875, nadat Tine in 1874 in Venetië overleden was. Bij zijn tijdgenoten bleef hij vanwege zijn uitgesproken standpunten omstreeden. Ook kampte hij voortdurend met geldgebrek. In 1877 besloot hij met schrijven op te houden vanwege zijn slechte gezondheid. Hij leefde nog tien jaar. Op 19 februari 1887 stierf hij te Nieder Ingelheim in Duitsland. Vier dagen later werd hij in Gotha als eerste Nederlander gecremeerd.

Multatuli in Brussel, schrijvend aan zijn Max Havelaar

In dit hoofdstuk komt Batavus Droogstoppel aan het woord. De eerste zin is misschien wel de bekendste uit de Nederlandse literatuur:

Ik ben makelaar in koffie, en woon op de Lauriergracht No 37. Het is mijn gewoonte niet, romans te schrijven, of zulke dingen, en het heeft dan ook lang geduurd, voor ik ertoe overging een paar riem papier extra te bestellen, en het werk aan te vangen, dat gij, lieve lezer, zo-even in de hand hebt genomen, en dat ge lezen moet als ge makelaar in koffie zijt, of als ge wat anders zijt. Niet alleen dat ik nooit iets schreef wat naar een roman geleek, maar ik houd er zelfs niet van, iets dergelijks te lezen, omdat ik een man van zaken ben. Sedert jaren vraag ik mij af, waartoe zulke dingen dienen, en ik sta verbaasd over de onbeschaamdheid, waarmee een dichter of romanverteller u iets op de mouw durft spelden, dat nooit gebeurd is, en meestal niet gebeuren kan. Als ik in *mijn* vak – ik ben makelaar in koffie, en woon op de Lauriergracht No 37 – aan een principaal – een principaal is iemand die koffie verkoopt – een opgave deed, waarin maar een klein gedeelte der onwaarheden voorkwam, die in gedichten en romans de hoofdzaak uitmaken, zou hij terstond Busselinck & Waterman nemen. Dat zijn ook makelaars in koffie, doch hun adres behoeft ge niet te weten. Ik pas er dus wel op, dat ik geen romans schrijf, of andere valse opgaven doe. Ik heb dan ook altijd opgemerkt dat mensen die zich met zoiets inlaten, gewoonlijk slecht wegekomen. Ik ben drieënveertig jaar oud, bezoek sedert twintig jaren de beurs, en kan dus voor de dag treden, als men iemand roept die ondervinding heeft. Ik heb al wat huizen zien vallen! En gewoonlijk, wanneer ik de oorzaken naging, kwam het me voor, dat die moesten gezocht worden in de verkeerde richting die aan de meesten gegeven was in hun jeugd.

Ik zeg: *waarheid en gezond verstand*, en hier blijf ik bij. Voor de *Schrift* maak ik natuurlijk een uitzondering. De fout begint al van Van Alphen af, en wel terstond bij de eerste regel over die *‘lieve wichtjes’*. Wat drommel kon die oude heer bewegen, zich uit te geven voor een aanbieder van mijn zusje Truitje die zere ogen had, of van mijn broer Gerrit die altijd met zijn neus speelde? En toch, hij zegt: ‘dat hij die versjes zong, door *liefde* gedrongen’. Ik dacht dikwijls als kind: ‘Man, ik wilde u graag eens ontmoeten, en als ge mij de marmernikkers weigerde, die ik u vragen zou, of mijn naam voluit in banket – ik heet *Batavus* – dan houd ik u voor een leugenaar.’ Maar ik heb Van Alphen nooit gezien. Hij was al dood, geloof ik, toen hij ons vertelde dat mijn vader mijn beste vriend was – ik hield meer van Pauweltje Winser, die naast ons